

УДК 340.12:342.726

Н. В. Ортинська
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри адміністративного та інформаційного права
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

ЩОДО ТЕНДЕНЦІЙ РОЗШИРЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ

Політичні права тісно пов'язані з правовим статусом громадянина і створюють основу для формування та функціонування державних інституцій, передбачають реалізацію народного суверенітету через участь в управлінні державними справами. Політичні права трансформують волю громадян у державну політику. Комплексність політичних прав включає можливість участі у формуванні державної політики від початкової стадії – нормопроекування – до кінцевої, тобто включає контроль за рішеннями.

Н. Бондар вважає, що «особливість політичних прав і свобод полягає в тому, що вони безпосередньо пов'язані з організацією та здійсненням політичної влади в державі, характеризують становище особистості в політичних відносинах і мають яскраво виражений політичний зміст» [1, с. 169]. Проте сьогодні в період оновлення підходів до державницьких явищ у національному законодавстві «вимальовується» тенденція до більш широкого трактування політичних прав і свобод як суб'єктивних прав індивіда, пов'язаних із його участю в різних сферах суспільно-політичного життя [2, с. 42]. Таке трактування дає можливість охопити ширше коло особистостей. Ще донедавна політичні права були притаманні виключно громадянам держави, сьогодні ця тенденція змінюється, розширюючи виборче право осіб, які постійно проживають. Така ж ситуація й із неповнолітніми. Глобалізація та швидкий розвиток особистостей розширює можливості до політичної й громадської участі в тому числі досліджуваної демографічної групи. Таким прикладом можуть бути електронні петиції чи інші індивідуальні звернення від громадян.

Усе ж виникає запитання: чи наділені неповнолітні політичними правами й у якому обсязі? Т. Заворотченко, ґрунтовно досліджуючи політичні права, акцентує на важливому моменті: «Політичні права є загальними, оскільки можливість їх здійснення повинна бути в кожній людині без винятку» [3, с. 313]. Отже, політичні права тут не є винятком.

Щодо обсягу політичних прав, то зазначено, що повного обсягу порівняно з повнолітніми така категорія суб'єктів не має. Конституційне право України зараховує такі права до політичних: право громадян на свободу об'єднання в політич-

ні партії та громадські організації (ст. 36); право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, право обирати й бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38); право громадян на мирні збори, мітинги, вуличні походи й демонстрації (ст. 39); право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб (ст. 40). Увесь комплекс указаних прав неповнолітньому не наданий. Передусім це стосується інституту виборчих прав і прав, пов'язаних із проходженням державної служби. Не тільки в Україні, а й у більшості інших держав право здійснювати волевиявлення загальнодержавного значення встановлюється з досягненням повноліття (виняток становлять Бразилія, Іран, Нікарагуа – 16 років). Утім тенденції до обговорення можливості зниження вікового цензу все ж простежуються.

Парламентська Асамблея Ради Європи 23 червня 2011 року звернулася до країн-членів з проханням розглянути можливість зниження віку, з якого дозволено участь у голосуванні на виборах, до 16 років. У документі, зокрема, міститься заклик до країн-членів Ради Європи створити необхідні передумови для участі молодих людей у суспільному житті через освіту; вивчити можливість скорочення мінімального віку, з якого дозволена участь у голосуванні на виборах, до 16 років; а також вивчити можливість зниження віку для голосування до 16 років для різних виборів – парламентських, президентських, регіональних і місцевих. Отже, на думку доповідача із цього питання, такий крок – можливість «розширити демократію й уникнути маргіналізації молодого покоління в цьому процесі» [4].

У деяких країнах зменшено віковий ценз до 16 років на місцевих виборах (в Австрії, деяких землях Німеччини, деяких штатах США, Аргентині, Угорщині за умови одруження та Словенії за умови працевлаштування) і референдумах. Улітку 2015 року виборчим біллем Шотландії виборчий вік знижено з 18 до 16 років. Але неповнолітнім було дозволено голосувати на референдумі про незалежність Шотландії у 2014 році. Відтепер підлітки матимуть право голосу на виборах до Шотландського парламенту 2016 року та локальних

виборах. Однак, щоб голосувати на парламентських виборах і на виборах до Європарламенту, потрібно мати 18 років [5].

У Великобританії розгорілися значні дискусії із цього приводу. Організовано молодіжний рух «Голосувати у 16», який отримав значну підтримку (72% опитаних). Ініціатори звертаються з таким закликком: «Правильно включити нас у життя нашого суспільства й виявити нам довіру та повагу, показати, що суспільство чекає від нас, давши нам право голосу, права впливати на ключові рішення, які впливають на життя, і забезпечити представленими питаннями молоді» [6].

Минулого року нижня палата Російського парламенту розглядала ініціативу щодо забезпечення реалізації активного виборчого права громадянами Російської Федерації, які досягли віку 16 років. Суб'єкт законодавчої ініціативи мотивував ініціативу такими аргументами: «більш мобільне покоління» може обирати органи влади всіх рівнів – від місцевих рад до президента, оскільки темп розвитку нинішньої молоді випереджає тих, хто на 10 чи 20 років старший; необхідність урівнювання віку виборчого права з правом вступу у шлюб і правом займатися підприємницькою діяльністю; цей вік міг би підвищити явку громадян на виборах; створить реальну можливість участі в демократичних виборчих процесах, а не радикальних, на думку проектувальника, заходах впливу на владу [7]. Хоча законопроект не отримав підтримки, все ж прецедент на пострадянському просторі створено. В Україні схожа петиція до Президента не набрала необхідної кількості голосів [8].

Отже, проаналізуємо дискусійні аспекти можливості активного виборчого права для осіб із 16 років.

По-перше, неповнолітній має несформовану соціальну та правову позицію, тому не зможе самостійно приймати рішення в політичній сфері, тобто відсутня громадська компетентність. Так, Л. Слінченко вважає, що остання характеризує такий стан політичної освіченості громадянина, його переконань і вмотивованості до дій, який є достатнім, щоб відстоювати власні права та свободи, задовольняти інтереси, здійснювати спільні справи, забезпечувати дотримання суспільного порядку й безпеки. Адже громадянин – це не лише юридичний статус особи, а й сутнісна її характеристика, що передбачає певний рівень компетентності й громадянської участі в політиці та громадському житті. Визначальними рисами громадянської компетентності є правосвідомість, політична освіченість, патріотизм, моральність, трудова активність. Їх формування може бути реалізовано за активної участі держави, її відповідних органів та установ, суспільства загалом [9, с. 860–861].

Нами було проведено дослідження думки неповнолітніх. Так, 87% респондентів вважають необхідним зменшити віковий ценз, тому що зможуть прийняти необхідне рішення. Також 54% опитаних указали на те, що цікавляться політикою держави. На запитання «Якщо б Ваші політичні погляди чи симпатія за кандидата відрізнялась від поглядів вашої сім'ї та оточення, чи проголосували б Ви за обраного саме Вами кандидата чи партію, політичну позицію?» 92% опитаних неповнолітніх дали ствердну відповідь. Тобто опитані нами неповнолітні впевнені в тому, що вони зможуть самостійно реалізовувати активне виборче право.

По-друге, ця вікова група схильна до навіювання, є емоційною, має здатність до прийняття спонтанних рішень, тому може стати легким об'єктом для політичних маніпуляцій. Останнє варто розуміти як навіювання під виглядом об'єктивної інформації бажаної інформації групі осіб за допомогою впливу на чуттєві точки людської свідомості (страх, тривогу, невпевненість) з метою реалізації відповідних політичних цілей. Із цим положенням сперечатися важко, оскільки, безумовно, неповнолітні не мають стійких політичних поглядів. Але, можливо, для оновлення політичної еліти, її циркуляції, активізації реформ і трансформаційних процесів відсутність сталих позицій є більше позитивним чинником, ніж недоліком. Проілюструємо прикладом. За даними опитування, що проводилося Центром Разумкова в серпні 2013 року, серед молодих людей у віці 18–29 років виявили бажання голосувати за Комуністичну партію України (до речі, сьогодні діяльність якої є забороненою) тільки 1,7% від загальної кількості, тоді як цей показник серед населення старшого за 60 років сягав більше ніж 16% [10]. Ми переконані, що, якщо б опитування проводилося серед підлітків 14–18 років, цей показник був би ближчий до нуля.

По-третє, низька політична активність неповнолітніх. Уважається, що молодь не цікавиться політикою, тому більш активним є електорат старшої вікової групи. Російські науковці, зокрема, переконані, що рівень освіченості прямо впливає на підвищення рівня виборчої активності [11, с. 112], наводиться статистика, згідно з якою 62% молоді взагалі не цікавиться політикою. На нашу думку, у національному аспекті можна внести в таку позицію певні корективи. По-перше, історія держави і права України знає багато героїчних дій, що здійснювалися неповнолітніми в боротьбі за незалежність, серед них одна з найгероїчніших у січні 1918 р. – бій під Крутами, який став символом героїзму й самопожертви української молоді в боротьбі за державну незалежність. Звернімо увагу на такі дані: серед загиблих і розстріляних відомі прізвища лише 20–7 студентів

Українського Народного університету; 6 студентів Київського університету Св. Володимира та 7 гімназистів 2-ї Кирило-Мефодіївської гімназії із 6–8 класів (!) [13]¹.

Своєю теперішньою незалежністю Україна більшою мірою зобов'язана також молодим людям. «Революція на граніті» організована студентами, до яких долучилися навіть учні старших класів шкіл [13], у жовтні 1990 року стала однією з причин здобуття Україною незалежності в 1991 році. Звернімося на сьогоднішній день: Революція гідності розпочалася з побиття студентів, які протестували проти припинення євроінтеграції. На нашу думку, вказувати на політичну неграмотність чи апатію в національних реаліях не зовсім правильно. Як уважає В. Баранівський, після подій кінця 2013 – початку 2014 років «політична активність молодого покоління зростає» [14, с. 43]. Молоде покоління завжди було й залишається прогресивною та рушійною силою політичних змін.

Щодо голосування, то визначимо таке. Неповнолітнім доступні альтернативні, різносторонні джерела отримання інформації порівняно зі старшим поколінням, яке більшість інформації отримує із центральних газет і телебачення. У період перехідної демократії останні можуть мати zaangażований характер, також старше покоління більш залежить від можливого використання «адмінресурсу». Те, що молодь неактивно голосує, пояснюється не тільки політичним і правовим нігілізмом, а потребою зміни механізмів проведення голосування, впровадження системи «електронні вибори».

Повертаючись усе ж до впливовості в політичних маніпуляціях, зазначимо, що практично кожна особа незалежно від віку може стати її об'єктом. Повнолітні громадяни в нашій державі також часто роблять свій вибір, після чого настає розчарування. За даними опитування того ж таки Центру, у грудні 2015 року за чинного Президента України проголосувало б тільки 10% опитаних [10].

Неповнолітні схильні до радикальних виявів своїх поглядів. При стабільному суспільному розвитку соціальна активність їх зумовлена перехідним станом і доступ до соціальних ролей, закономірно, пов'язаний із процесом дорослішання. При соціальних потрясіннях відбувається зміна ролі молоді. Маргінальність, перехідність, відсутність життєвої вкоріненості спонукають її до активності, агресивності, афективного емоційного сприйняття дійсності, екстремізму й радикалізму в думках і поведінці. Так, у серпні 2016 року неповнолітнім-смертником у південно-східному турецькому місті Газіантеп був здійснений теракт на весіллі, внаслідок якого загинуло понад 50

осіб [15]. Неповнолітні та молодь, які не можуть легітимно впливати на державну владу, обирають радикальні способи. Ми не стверджуємо, що це є основною причиною тероризму, однак однією з причин точно є.

Демократична держава зацікавлена в активній громадянській позиції своїх членів, особливо молоді як стратегічного ресурсу суспільства. Сучасна соціально-економічна ситуація в країні вимагає не тільки підвищення загального освітнього та професійного рівня молоді, а й високої міри суб'єктності молодого покоління в соціумі, створення оптимальних умов для її самореалізації, вияву соціальної та політичної активності й відповідальності. Процес становлення незалежної держави висуває потребу нового аналізу проблем, пов'язаних зі свідомістю і поведінкою різних вікових і соціальних груп населення. У цьому процесі особливого значення набуває формування соціальної активності дітей і молоді. Майбутнє держави, її місце в сучасному світі визначаються не лише економічним потенціалом, а й свідомим ставленням молодого покоління, зокрема учнівської молоді, до політичних процесів в умовах трансформації суспільства [16].

Сучасне глобалізоване суспільство детермінує розширення політичних прав неповнолітніх. Первинною складовою є можливість зменшення віку виборців на місцевих виборах і референдумі до 16 років. Така пропозиція висунута на міжнародному рівні та можлива для імплементації у вітчизняне законодавство.

Література

1. Бондарь Н.С. Права человека и Конституция России: трудный путь к свободе / Н.С. Бондарь. – Ростов-н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1996. – 640 с.
2. Шаповал Т. Загальні характеристики політичних прав і свобод / Т. Шаповал // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2007. – № 4. – С. 41–46.
3. Заворотченко Т.М. Загальна характеристика суб'єктивних політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні / Т.М. Заворотченко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 312–317.
4. ПАРЕ закликає знизити вік для голосування до 16 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eunews.unian.ua/510880>.
5. Місцеві вибори у світі: голосують іноземці та ті, кому 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.org.ua/org/analitika/.
6. Молодіжний рух «Голосувати у 16» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.votesat16.org/about/>.
7. Новини. Новий регіон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nr2.com.ua/News/politics_and_society.
8. Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://petition.president.gov.ua/petition/22671>.

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kruty.org.ua/spysok-poleglyh>.

9. Слінченко Л.В. Державна політика формування громадянської компетентності в контексті інтеграції України у європейський освітній простір / Л.В. Слінченко // Гілея. Серія «Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки». – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – Вип. 72. – № 5. – С. 856–861.

10. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/ukr>.

11. Гудана Ю.В. Активность российских избирателей: теоретические модели и практика / Ю.В. Гудана // Полис. – 2009. – № 1. – С. 112.

12. Пам'ятай про Крути. Молодіжна компанія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kruty.org.ua/spysok-poleglyh>.

13. Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mignews.com.ua/sobitiya/inukraine/6999397.html>.

14. Баранівський В.Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства / В.Ф. Баранівський // Наук. вісн. Серія «Філософія». – Х. : ХНПУ, 2014. – Вип. 43. – С. 39–52.

15. Кількість загиблих від теракту на весіллі у Туреччині зросла до 50 осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://espreso.tv/news/2016/08/21/kilkist_zagyblykh_vid_teraktu_na_vesilli_u_turechchyni_zroslo_do_50_osib.

16. Корнієнко І.Є. Учнівська молодь і соціально-психологічні аспекти політичної діяльності / І.Є. Корнієнко // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 1. – С. 35–37.

Анотація

Ортинська Н. В. Щодо тенденцій розширення політичних прав неповнолітніх. – Стаття.

У статті розглядаються проблеми правового статусу неповнолітніх, зокрема акцентовано увагу на політичних правах цієї категорії осіб. Указано на тенденції розширення політичних прав у світлі надання ширших можливостей реалізації активного виборчого права неповнолітніх через зниження віку для голосування.

Ключові слова: неповнолітній, голосування, політичні права, місцеві вибори, референдум.

Аннотация

Ортинская Н. В. О тенденциях расширения политических прав несовершеннолетних. – Статья.

В статье рассматриваются проблемы правового статуса несовершеннолетних, в частности акцентировано внимание на политических правах данной категории лиц. Указаны тенденции политических прав в свете предоставления более широких возможностей реализации активного избирательного права несовершеннолетних из-за снижения возраста для голосования.

Ключевые слова: несовершеннолетний, голосование, политические права, местные выборы, референдум.

Summary

Ortynska N. V. On the trend of increasing political rights of minors. – Article.

The article deals with the problem of the legal status of a minor, particularly accentuated attention to the political rights of this category of persons. Trends indicated on expansion of political rights in light of the broader feasibility of providing active suffrage nevnolitnih by lowering the voting age.

Key words: minor, voting, political rights, local elections, referendum.